

En bra film – och två samiska kranier

För två år sedan kom "Kautokeinoupproret" på DVD. Det är en mycket bra film, trovärdig i skildringen av både hur samisk kultur bör ha gestaltat sig vid denna tid och av händelseförloppet.

Det verkliga Kautokeinoupprorets mest dramatiska händelser ägde rum den 8 november 1852. Då begav sig 57 samer – män, kvinnor och barn – till Kautokeino by. De tänkte ställa en svensk handelsman, Carl Johan Ruth, och en präst, Fredrik Bucht, till svars.

Deras harm gällde orättfärdiga häktanden av samer som motsatt sig beslag av renhjordar. Dessutom motsatte de sig att handelsmannen ägnade sig åt att sprida brännvin bland befolkningen.

Men det fanns ytterligare en orsak till upproret. Det var den religiösa väckelse som Lars Levi Laestadius,

kyrkoherde i Karesuando, drev fram 1844. Väckelsen fick stort inflytande bland kväner och samer. Den hade börjat som en nykterhetsrörelse men utvecklades till en religiös rörelse i Kautokeino. Där ifrågasatte samer inne i kyrkorna öppet, inför alla, vad prästerna sa på gudstjänsterna.

Det blev rättegång mot de samer som satt sig upp mot prästerna i Kautokeino. I februari 1852 slutade detta med att 22 samer, varav åtta kvinnor, dömdes till varierande straff: från två års straffarbete till fem dagars internering på vatten och bröd.

Ledare för upproret var Mathis

Hætta Jacobsen och hans fru Ellen Aslakdotter Skum. Aslak Hætta – Mathis bror – erkändes som andlig ledare. Han hade redan tillbringat åtta månader i häkte. Nu skulle han tvingas sälja renar på auktion för att täcka böter och rättegångskostnader. Stämningen blev upprörd. Bitterheten ökade när länsman hotade att sätta Ellen Skum i fängelse.

Stormning av handelsplatsen

Natten till den 8 november 1852 drog en renrajd iväg. 35 vuxna män och

Kautokeinoupproret

Film på DVD

Regi: Nils Gaup

Premiär 2008

kvinnor och 22 barn kom från Kautokeino kyrka. Beväpnade med gårdsgårdsstörar och knivar stormade de sedan handelsplatsen.

Både prästen Bucht och handelsmannen Carl Johan Ruth dödades. De flesta varor brändes.

Några av de samer som inte var med i upproret hade lyckats fly. De tog sig till byn Ávžži och meddelade vad som hänt. Under ledning av skolansvarige Clemet Gundersen begav sig 16 män och tre kvinnor till Kautokeino. När de närmade sig, försökte Aslak Hætta mobilisera sitt folk, men de flesta gav sig iväg. Med bara sex män och nio kvinnor fortsatte Aslak strida. Till slut fick de ge sig och togs till fånga. En kvinna fick ett slag i huvudet. Hon dog två dagar senare.

Straffarbete och avrättningar

Följande vecka transporterades fem fångar till Alta. En av dem dog av skador han fått under transporten. Förhören började i november och pågick fram till juli 1852. Då utdelades fem dödsdomar, några livstidsstraff och några domar på upp till 12 års straffarbete.

Fyra frikändes, däribland Aslak Hættas fru. De som dömts till långa fängelsestraff benådades innan straffen var avtjänade.

Den norska staten fortsatte dock att utkräva hämnd. Aslak Hætta och Mons Somby halshöggs den 14 okto-

ber 1854. Deras avhuggna huvuden skickades därefter iväg till anatomiska institutet vid universitetet i Christiania (alltså nuvarande Oslo)!

Återkrav, kraniebyten

På 1990-talet krävde anhöriga till de avrättade att få tillbaka sina släktingars skallar. Universitetet var först ovilligt. Men det visade sig att det inte fanns laglig rätt att hålla på kranieerna. 1996 återlämnades Mons Sombys kranium. Aslak Hættas skalle fanns inte kvar i samlingen. Redan 1856 hade den flyttats till universitetet i Köpenhamn i utbyte mot två inuitkranier. Men Sametinget i Norge gjorde en förfrågan och snart kunde även Hættas huvud återlämnas.

1997 blev Mons Sombys och Aslak Hættas kranier begravda i jorden vid Kåfjord kyrka i Alta. Begravningen av kranieerna innebar för Sametinget en möjlighet att legitimera sig som förvaltare av en ny minoritetspolitik.

Henrik Persson

Källor, lästips och litteratur:

- Bjørn Aarseth: "Aslak Hætta – utdypning" (NBL-artikel). Nätmaterial, samt "Hodeskaller og hodeløs forskning", i Hammarn, Alta 2001
- Gunilla Edbom: Arkeologisk rapport 2005:1, Åjtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum
- M. Mikkelsen och K. Pålstrud (red.): Kautokeino-dokumentene. 177 arkivsaker om prosessene i 1851–1867 mot 48 flyttsamer fra Kautokeino, 1997
- A. Steen: Kautokeino-tragedien 1852. Et justismord?, Kristiansand 1965
- K. Strøm Bull: "Da forskerne tapte hodet", i Kritisk Juss nr. 4/1996
- N. Zorgdrager: De rettfærdiges strid. Kautokeino 1852. Samisk motstand mot norsk kolonialisme, 1997 (nederlandsk utgåva: De strijd der rechtvaardigen, Kautokeino 1852. Religieus verzet van Samen tegen intern Noors kolonialisme, Utrecht 1989)